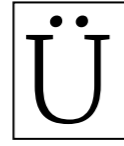


TÜRKİYE
FLORASI
YENİDEN VE TÜRKÇE
OLARAK YAZILIRKEN

MEHMET BİLGİN



LKEMİZ çok zengin bir bitki örtüsüne sahiptir. Bu yönüyle bir kıta zenginliğine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Avrupa'da

Rönesans ve Aydınlanma dönemini yaşayan bilginler kitaplardan aktarılan bilgilere bağlı kalmak yerine, kendi gözlem ve deneyleri ile bilim üretmeye ve yeni bilim dalları oluşmaya başladılar. Modern botanik ilmi bu süreçte ortaya çıkan bilim dallarındandır.

Bu dönem aynı zamanda ulusal dillerin önem kazandığı bir süreçtir. Dinin kaynağı olan kutsal kitapların ulusal dillere çevrildiği bu süreçte, Avrupa'da Ortaçağ'ın din ve bilim dili olan Latince'nin yerini millî diller almaya başlamıştır. Toplumlar millet olarak şekillenirken yaptıkları ilk iş, toplumsal örgütlenmenin temelini kendi dillerini yerleştirmek olmuştur. Milletlerin ortaya çıktığı bu süreç, millî dilde yazılan literatürlerle inşa edilmiş ve millî dilde üretilen bilimle desteklenmiştir.

XIX. yüzyılın düvel-i muazzaması¹ olan İngilizler İngilizceyi, Fransızlar Fransızca'yı, Almanlar Almancayı, İtalyanlar İtalyancayı, Ruslar Rusçayı millî örgütlenmelerinin, eğitim sistemlerinin, üniversitelerinin ve bilimin temelini oturttu. Milletler ortaya çıkınca, millî diller, içte ve dışta hâkimiyetlerin yayılmasında en etkili silah hâlini aldı. Dillerin, başka toplumlara kolayca nüfûz edebilme vasıtası olarak kullanıldığı ve millî ordulardan daha etkili olduğu görüldü. İletişim imkânlarının artmasına paralel olarak bu etkinin kat be kat arttığı da bir gerçektir.

Bu coğrafyada, Türk milletinin varlığını kendi yayılma ve büyüme projeleri için tehdit olarak gören ve dağılması için silahlı, silahsız mücadele veren tüm çevreler, yıllardır her fırsatta "Türkçe bilim dili değildir. Bilim ve eğitim dili İngilizce olmalıdır!" görüşünü pompalamaktadır. Bunun doğal neticesi olarak eğitim sistemimizde İngilizce eğitimin aşırı yaygınlaştığı ve giderek temel alındığı gerçeği ile karşı karşıyayız. Günümüzdeki yaygın uygulamalara bakarak, bilim dilinin yanı sıra din dilimizin de İngilizce olması yolunda hızlı bir şekilde büyük



mesafeler alındığını söyleyebiliriz. Eğitim, bilim ve din alanında böyle bir süreç yaşanırken botanikçilerimizin Türkiye florasını Türkçe yazmak için kolları sıvaması ayrı bir anlam taşımaktadır.

Geçmişte ülkemiz topraklarında dolaşan ve değişik konularda incelemeler yapan seyyahların seyahatnamelelerinde; botanik ilmi bakımından değerli kayıtlar mevcuttur. Türkiye florası hakkında bilgiler veren seyyahlar ve

seyahatnameleri ile ilgili Prof. Dr. Asuman Baytop'un *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları* adlı eserinde² ve devam eden müstakil çalışmalarında bilgiler bulabiliriz. Ayrıca Kâmil Karamanoğlu'nun *Türkiye Bitkileri* adlı eserinin³ önsöz bölümünde Türkiye'den bitki toplayanların bir listesi verilmiştir. Bu sahada dikkatimizden kaçan başka çalışmalar da olabilir ama elimizdeki verilerle eksik de olsa aşağıdaki gibi bir liste yapabilecek durumdayız.

Bu konudaki mevcut verilerin değerlendirmesini yaptığımız zaman; Hans Darnschwam (1494-1586), Pierre Belon (1517-1564), Ogier Ghiselin de Busbecq (1522-1592), Dr. Wilhelm Quackelbeen (1527-1561), Leonhart Rauwolf (1535-1596), George Wheeler (1650-1724), Joseph Pitton de Tournefort (1656-1708)⁴, William Sherard (1659-1728)⁵, Johann Christian Buxbaum (1693-1730), J. G. Bruguère (1750-1798), Heinrich Karl Haussknecht (1756-1814)⁶, Guillaume Antonine Oliver (1756-1814), John Sibthorp (1758-1796)⁷, Edward Daniel Clarke (1769-1822), Albert Parolini (1788-1819), Pierre Martin Remi Aucher-Eloy (1792-1838)⁸, Philippe Barker Webb (1793-1854), Calvert, Frederik Wilhelm Noe (1798-1858)⁹, Franz Fleischer (1801-1878), Karl Heinrich Emil Koch (1809-1879), Charles Pierre Edmond Boissier (1810-1885), Pierre de Tschhatcheff (1812-1890), Teodor Kotschy

“Türkçe bilim dili değildir. Bilim ve eğitim dili İngilizce olmalıdır!” görüşünün pompalandığı ve bunun doğal neticesi olarak İngilizce eğitimin aşırı yaygınlaştığı günümüzde, botanikçilerimizin Türkiye florasını Türkçe yazmak için çalışması ayrı bir önem kazanıyor.



(1813-1866)¹⁰, Eugène Bourgeau (1813-1877)¹¹, A. H. R. Grisebach (1814-1879), H. H. Calvert (1817-1882), Theodor von Heldreich (1822-1902), Benjamin Benedict Balansa (1825-1891)¹², J. Schimdt (1825-1884), Th. Pichler (1828-1903), F. Calvert (1828-1908), Alfred Huet du Pavillon (1829-1927), C. Jaubert (1839*), Pestalozza (1839*), John Kirk (1832-1922), George Maw (1832-1912), Wiedeman (1840*), C. Pinard (1842*), Thirke (1839,1842*), Clementi (1849,1850*), Carl Haussknecht (1838-1903)¹³, Eduard Formanek (1845-1900), Heinrich John Elwes (1846-1922), Paul Emil Ernst Sintenis (1847-1907)¹⁴, Edward Witall (1851-1917), Walter Erdmann Siehe (1859-1928)¹⁵, W. Barbery (1873,1880*), F. Lushan (1881,1882*), O. Stapf (1885,1886*), Joseph Frederich Nicolaus Bornmüller (1862-1948)¹⁶, Arnold Penther (1865-1931), A. Von Degen (1866-1934), Johann Nemetz (1867-1938), J. Manissadjian (1868-1942), Bertram Van Dyck Post (1871-1960), Friedrich Hermann (1873-1967), Emmerich Zederbauer (1877-1950), F. Franz Elfried Wimmer (1881-1961), Kurt Krause (1883-1963)¹⁷, Warburg ve Endlich (1901,1902*), Edward Kent Balls (1892-1984)¹⁸, Khatciad (1907,1908*), Diratzouyan



(1907,1908*), Asdurian, Gind, Otto Anton Karl Schwarz (1900-1983)¹⁹, Ivan Vladimirovič Palibin (1872-1949), Josef Andrasovszky (1889-1943), Arthur Huber Morath (1901-1990), Arthur Huber Morath (1901-1990), Hans Helbaek (1907-1981), Hans Jurgen Leep (1910-2001), Friederike Sorger (1914-2001)²⁰, Carl Tobey (1918-1991)²¹, Peter Hadland Davis (1918-1992), Ian Charleson Hedge (1928-) gibi yabancı seyyahların Türkiye’de dolaşıp bitki topladığını söyleyebiliriz.²²İstanbul botanist Georges V. Aznavour (1861-1920) ise İstanbul bitkilerinden onbeş-yirmibin örneklik bir koleksiyon hazırlamıştır. Vefatından sonra yurt dışına çıkarılan örneklerin binaltıyüz kadarı Flora of Turkey and the East Aegean Islands kitabında kayıtlıdır.²³

Bu liste incelendiğinde Batılı bilim adamlarının XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı ülkesi ve doğuyu dolaşarak her açıdan sistematik bir şekilde incelemiş olduğunu görüyoruz (* ile işaretli-ler Türkiye’den bitki topladığı tarihi belirtir). XVIII ve XIX. yüzyılda giderek artan bu seyahatlerde elde edilen bilgilere dayanarak yazılan kitaplar, birçok modern bilim dallarında, ülkemiz hakkındaki araştırmaların da temelini teşkil etmiştir.



Bu seyyahların bazıları, ülkelerindeki üniversitelerde modern botanik eğitimi aldığı için, seyahatleri esnasında bitki örnekleri toplamış, topladıkları bitki örneklerini uygun şekilde presleyip kurutarak ülkelere taşımışlardır. Bitki örneklerini saklamak amacıyla kurulan herbaryumlarda muhafaza edilen örnekler, tanımlanarak bilim âlemine sunulmuştur. Ülkemizden bitki örneği toplayanların bir kısmı, ülkemizin tamamının veya bazı bölgelerinin bitki listesi (florası) hakkında müstakil kitaplar yazmışlardır. Bu eserlerle günümüzde Türkiye florası incelemelerinin temelini oluşturmuş, hem de botanik ilmine katkıda bulunmuşlardır.

Bunlardan Fransız doğa bilimci ve seyyah Pierre Belon, Kanunî Sultan Süleyman döneminde 1546-1549 yıllarında Yunanistan, Mısır, Filistin, Batı Suriye, Anadolu ve Trakya’da dolaşmıştır.²⁴ Seyahatnamesi 1553 yılında basılan Belon’un eseri, Türkiye bitkilerini floristik açıdan inceleyen ve seyahatnamesinde Türkiye florası hakkında bilgi veren ilk basılı yayındır.²⁵

XIX. yüzyılda Türkiye florası konusunda yayınlanmış en önemli eserlerden birincisi ise Rus doğa bilimci, coğrafyacı, jeolog, paleantropolog ve

politikacı olan Pyotr Aleksandroviç Çihaçov / Chikhachhov / Pierre de Tchihatcheff’dir (1808-1890). 1835-1838 yılları arasında İstanbul’daki Rus konsolosluğunda çalışan Çihaçov, İstanbul’daki görevi esnasında Anadolu’yu incelemeye başlamış ve çalışmalarını 1838 yılında İstanbul’dan ayrıldıktan sonra da, Küçük Asya, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve Doğu Trakya üzerine sekiz adet bilimsel araştırma gezisi düzenleyerek sürdüren Çihaçov, 1847, 1849, 1853 ve 1858 yıllarında Batı ve Kuzey Anadolu’da geziler yapmış ve Anadolu’nun, fizikî coğrafyası (bir cilt), klimatoloji ve zoolojisi (bir cilt), jeolojisi (üç cilt), paleontolojisi (bir cilt) ve bitkileri-botanik (iki cilt) konularında toplam sekiz ciltlik *Asie Mineure Description Physique, Statistique et Archeologie Botanique / Küçük Asya*²⁶ adlı dev eserini hazırlamıştır. Bu sekiz cilde ilave olarak biri botanik ciltlerine ait olmak üzere üç adet de atlas²⁷ yayınlanmıştır.

Türkiye florası üzerine araştırmalarında önemli bir adımın, İsviçreli botanikçi Pierre Edmond Boissier’in (1810-1885) *Flora Orientalis*²⁸ adlı eserinin olduğunu söyleyebiliriz. 1867-1884 yılları arasında beş cilt halinde yayınlanan eser, 1885 yılında Boissier’in ölümünden sonra R. Buser tarafından hazırlanan ve 1888 yılında yayınlanan bir ek ciltle tamamlanmıştır.²⁹ Buser, altıncı cildin başlangıç kısmına Boissier’in hayatı, çalışmaları ve yayınları hakkında toplam otuz üç sayfalık bir metin koymuştur.

Boissier eserini, Yunanistan, Anadolu, Suriye, Irak, Mısır, Arabistan’ın yanı sıra Kırım, Kafkasya, İran, Afganistan ve Belucistan gibi bölgelerden topladığı bitkileri de eklediği için *Flora Orientalis* olarak adlandırmıştır. Onbırbinaltıyüzseksenbir türün kaydeditildiği eserinde, bölgede kendinden önce bitki toplayanların eserlerinden de yararlanmıştı. Değerli hoca Asuman Baytop, Türk botanik tarihi ile ilgili çalışmalarında Boissier’in Latince yazdığı eserini “Türkiye florası çalışmalarına uzun yıllardır hizmet etmekte olan bir eser” olarak tanımlar.³⁰

Türkiye florasının araştırılması konusunda önemli bir adım da Alman botanikçi Prof. Dr. Josep von Born-



müller’in (1862-1948)³¹ çalışmalarıdır. 1889, 1890, 1891, 1892, 1893 yıllarında İç ve Kuzey Anadolu’da Amasya’yı merkez yaparak bitki toplayan Bornmüller, 1899’da Bursa çevresi ile Akşehir civarındaki bölgeleri dolaştı. 1906 yılında Batı Anadolu’da İzmir Manisa ve Aydın illerinden örnek topladı ve 1908 yılında *Florula Lydya* adlı eserini³² yayınladı. Yüzkırk sayfalık eserin başlangıç sayfasına preslenip kurutulmuş ve herbaryum örneği haline getirilmiş

İngiliz botanikçi Peter Hadland Davis, ülkemizdeki bitki zenginliğinin etkisinde kalarak Anadolu'nun bitki yönünden henüz araştırılmamış yörelerini dolaşıp bitki toplamaya karar vermiş ve bu kararını 1947'den itibaren gerçekleştirmiştir.

altı bitkiden oluşturulmuş bir düzenlemenin fotoğrafını koymuştur. Eserine, kendi çalışması ve kendinden önce bölgede bitki toplayanlar ve çalışmalar hakkında bilgi vererek başlayan von Bornmüller'in çalışmaları ve bitki örnekleri değişik herbaryumlardadır.

Cumhuriyet döneminde, 1929 yılında da Anadolu'ya gelen ve Bilecik, Çankırı ve Ankara bölgelerinde bitki toplama gezileri yapan von Bornmüller, tüm Avrupa'nın yanı sıra, Balkanlarda Sırbistan, Makedonya, Yunanistan ve Ege adaları, İran, Irak, Suriye, Filistin, Kuzey Afrika'ya ve 1933 yılında Türkistan'a geziler yapmış bitki toplamıştır.

Flora yazımı konusunda değinmemiz gereken diğer bir isim Georges Vincent Aznavour (1861-1920), İstanbullu bir botanikçidir. 1895 yılında floristik çalışmalara başlamış, özellikle İstanbul Florası ile ilgili olarak binaltıyüz örnek toplamıştır. Bunların yirmikisi yeni türdür. 1897-1913 yılları arasında İstanbul florası ile ilgili oniki makale yazmıştır. *Prodrome de Flore de Constantinople (İstanbul Florasına Giriş)* adlı Fransızca bir eser hazırlamış, fakat bastırmaya muvaffak olamamıştır.³³ Topladığı bitki örnekleri Cenevre Herbaryumu'na aktarmıştır.

Cumhuriyet'le beraber Türkiye florası üzerindeki çalışmalar daha yoğun bir şekilde devam etmişti. İngiliz Botanikçi Peter Hadland Davis (1918-1992), 1938 yılında yirmi yaşındayken bitki örnekleri toplamak amacıyla Doğu Akdeniz ülkelerini dolaşırken, Batı Anadolu'ya da uğramıştır. Ülkemizdeki bitki zenginliğinin etkisinde kalarak Anadolu'nun bitki yönünden henüz araştırılmamış yörelerini dolaşıp bitki

toplamaya karar vermiş ve bu kararını 1947'den itibaren gerçekleştirmiştir. Zamanla bir Türkiye florası yazmak amacıyla yirmibeş yıl devam edecek bir proje hazırlamış ve İngiltere'de Royal Scientific Research Council adlı kuruluştan maddî destek sağlayarak çalışmaya başlamıştır. Çalışmalarının merkezi Edinburgh Üniversitesi'dir.

1938 ile 1982 yılları arasında oniki defa ülkemize gelen³⁴ Davis, botanik ilminin sağladığı gelişmelere uygun olarak Türkiye florası İngilizce yazmak üzere çalışmalarının merkezi haline getirdiği Edinburgh Üniversitesi Botanik Bahçesi'ndeki herbaryumuna oldukça zengin miktarda bitki örnekleri götürmüştür. Eserinin mümkün olduğunca eksiksiz olmasını sağlamak için, kendi topladığı Anadolu örneklerine ilaveten, resmî ve kişisel Avrupa ve Türkiye'deki sekiz herbaryumdan çok sayıda örnek temin etmiştir.

İncelenen örnekleri, etiket kayıtları ile birlikte eserine kaydetmiştir. Bu büyük proje Davis dahil, dokuzu Türkiye'den olmak üzere yüzonyedi botanikçinin katkılarıyla gerçekleşmiştir. Florada yer alan yerli tür sayısı sekizbinbeşyüzyetmişbeş, yabancı kökenli tür sayısı yetmişdokuz, kültür tür sayısı yüzotuzsekizdir.³⁵

Türkiye florasını yazma projesini Edinburgh Üniversitesi'nin Botanik Bahçesi'ni merkez edinerek yürüten Davis, 1965-1988 yılları arasında on cilt halinde *Flora of Turkey and the East Aegean Island* adını verdiği yedibinikiyüzotuzüç sayfalık eserini yayınlamıştır.³⁶

Türkiye'deki flora çalışmaları konusunda değerli yayınları olan Asuman Baytop, Davis'in bu dev eserine katkıda bulunan iki isimden bahseder. Davis'in

de belirttiği gibi bunlardan birincisi Boissier'in eseri, diğeri ise, Dr. Arthur Huber-Morath (1901-1990)'ın çalışmalarıdır. Aslında biriktatıçı olan Huber-Morath İsviçreli olup, genç yaştan itibaren bitkilere olan merakı sayesinde kendini bir botanikçi olarak yetiştirmiştir. 1935-1969 yılları arasında 16 kez Anadolu'ya gelmiş ve örnekler toplamıştır. Huber-Morath Anadolu'dan yaklaşık kırkbin örnek toplayarak Türkiye florasını yazmayı düşünmüş, fakat imkanları yeterli olmadığı için bu işi tamamlayamamıştır. Koleksiyonunu hem Davis'in emrine vererek ve hem de *Flora of Turkey* içinde, ondört cinsi revize ederek, Davi'in çalışmalarına katkıda bulunmuştur.³⁷

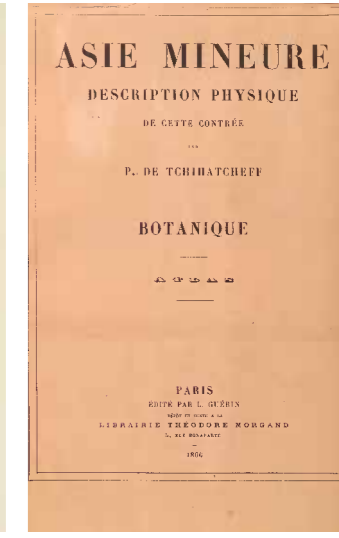
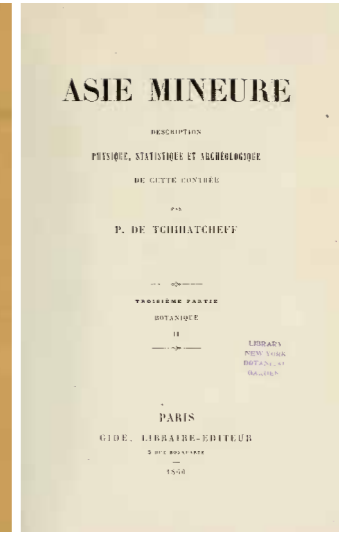
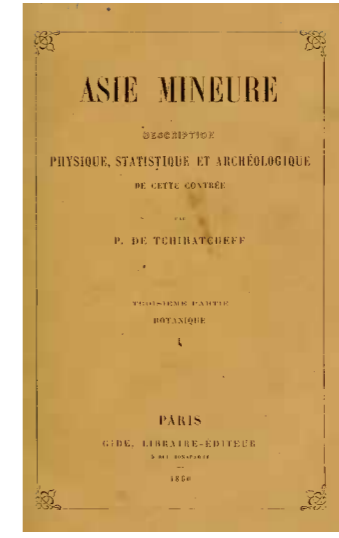
Davis hazırladığı Türkiye florasının yazımında Aznavour'un Cenevre Herbaryumu'nda bulunan bitki örnekleri de Edinburg'a getirilerek kullanılmıştır. *Flora of Turkey*'in hazırlanması ve yazımında Türk botanikçileri de emek vermişlerdir. Bunlardan Asuman Baytop, Hüsnü Demiriz, Musa Doğan, Tuna Ekim, Erkuter Leblebici, Hasan Peşmen, Betül Tutel, Ertan Tuzlacı ve Faik Yaltırık eserin yazımında çalışmışlardır.

Bu temel eserin yayınlanmasından sonra Türkiye bitkileri ile ilgili floristik ve sistematik çalışmalar daha da artmış, Türk üniversitelerinde yetişen bilim adamlarımız Türkiye'nin birçok alanlarını kapsayan orijinal flora çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalarla Türkiye Florası'na yeni türler, yeni yayılışlar ilave edildiği gibi, revizyonların yapılmasını gerektiren bulgular ortaya konmuş, yeni endemik türler belirlenmiştir. Zaman içinde ortaya çıkan bu yeni bulguların Davis'in İngilizce hazırladığı esere ilave edilmesi

için, 1997'nin sonlarında Kemal Hüsnü Can Başer'in Türkiye Florası için ek cilt hazırlanması önerisiyle, A. Güner, N. Özhatay, T. Ekim ve K.H.C. Başer'in editörlüğünde TÜBİTAK'ın da desteğiyle *Türkiye Florası*'nın onbirinci cildi İngilizce olarak yayınlandı ve bu citle beraber floramıza beşyüzaltmışyedi yeni tür ilave edildi. Sürdürülen çalışmalarla ülkemizdeki bitki listesine her gün yeni türler ilave edilmektedir. 2012 yılında yayınlanan bir listeye göre 2012 yılı itibarıyla ülkemizde üçbinaltıyüzkırkdokuzu endemik olmak üzere onbirbinyediyüzyedi tür mevcuttur.³⁸

Davis'in bu muazzam eseri, Türkiye florası üzerinde çalışan Türk botanikçileri için çok önemli bir temel kaynak olması ve yayımlandığı tarih itibarıyla Türk botanikçilerinin çalışmalarına çok büyük katkıları sağlamanın ötesinde; Türk botanik çalışmalarını İngilizceye ve Edinburg'a bağlamak gibi iki dezavantajı da beraberinde getirmiştir.

Türkiye florası üzerinde araştırma-



lar sürdükçe, yayınlar hazırlandıkça İngilizceye ve Kew'deki herbaryuma bağımlılık, Türk botanikçileri arasında tartışılmaya başlamıştır. Bu süreçte yeni araştırmalarla daha da zenginleşen veriler, botanikteki sistematığın gösterdiği gelişmeler, *Türkiye Florası*'nın yeniden ve gözden geçirilerek yazılması gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Birçok değerli botanikçinin katıldığı toplantılarda konu tartışıldı ve sonunda *Türkiye Florası*'nın yeniden ve Türkçe olarak yazıl-

ması için 2011 yılında Flora Araştırmaları Derneği kuruldu. *Türkiye Florası*'nın yeniden ve Türkçe yazılması için bir proje hazırlandı. Proje, Cumhuriyet'in kuruluşunun 100. yılına armağan olarak hazırlanmak üzere Cumhurbaşkanlığı makamına sunuldu. Proje Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından ilgi görüp desteklendi. Şüphe yok ki, bu dev çalışma tamamlandığında, Türk milleti ve onun bağrından çıkan bilim adamları için gurur kaynağı olacaktır.

¹ Düvel-i muazzama: Büyük devletler.
² Asuman Baytop, *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*, Tübitak Yayınları, 2004.
³ Kamil Karamanoğlu, *Türkiye Bitkileri*, c. I, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, 1976.
⁴ Tournefort'un seyahatnamesi Türkçeye çevrilip yayınlanmıştır. bkz. Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berktaş-Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, 2005.
⁵ İzmir'de İngiltere konsolosu olarak bulunmuş olan William Sherard, Tournefort tarafından yetiştirilmiştir. Sherard, 1706 yılında İzmir Gazimiri'deki evinin otuzyedi dönümlük bahçesini dünyanın dördüncü botanik bahçesi olarak tanzim etmiştir. Ülkemizdeki ilk botanik bahçesi olan ve içinde onikibin bitki türü bulunan bahçe, harabe olarak günümüze ulaşmış ve yeniden canlandırılmak için ilgiye muhtaçtır.
⁶ Asuman Baytop, "Anadolu'nun Dar Bir Yöresinden Örnek Toplamış Olan Bitki Toplayıcıları", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. XIV, S. 1, 2012, s. 1-16.
⁷ Asuman Baytop, "Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz Bölgesinde Bir Bitki Toplayıcısı: John Sibthorp (1758-1796)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. VII, S. 2, 2006, s. 131-138.
⁸ Asuman Baytop, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Bir Bitki Toplayıcısı: Rémi Aucher-Eloy (1793-1938)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. VI, S. 2, 2005, s. 71-78.
⁹ Avusturyalı eczacı. 1844 yılında İstanbul'a yerleşmiş, Galatasaray Lisesi Botanik Bahçesi Müdürlüğü yapmış ve İstanbul'da ölmüştür. bkz. Asuman Baytop, "Wilhelm Noé (1798-1858) Türkiye Bitkileri Koleksiyonu", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. XIII, S. 2, 2012, s. 23-30.
¹⁰ Asuman Baytop, "Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Anadolu'da Bir Bitki Toplayıcısı: Theodor Kotschy (1813-1866)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. VI, S. 2, 2006, s.139-148.
¹¹ Asuman Baytop, "Ondokuzuncu Yüzyılda Anadolu'da Bir Bitki Toplayıcısı: Eugene Bourgeau (1813-1877)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. VIII, S. 1, 2006, s. 97-102.
¹² Fransız botanikçi, 1854-1857 yılları arasında İzmir'de yaşamış, 1854, 1855, 1856, 1857, 1866 yıllarında Ege, Doğu Toroslar ve Doğu Karadeniz'de bitki örnekleri toplamıştır. 1866'dan sonra bitki ticareti yapmıştır.

¹³ Asuman Baytop, "The Turkish Plant Collection of Hofrat Prof. Carl Haussknecht (1838-1903)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. IX, S. 1-2, 2007-2008, s. 165-170.
¹⁴ Asuman Baytop, "Ondokuzuncu Yüzyıl Sonlarında Anadolu'da Bir Bitki Toplayıcısı: Paul Sintenis (1847-1907)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. VI, S. 1, 2004, s. 1-15.
¹⁵ Asuman Baytop, "Walter Siehe'nin (1859-1928) Anadolu Bitkileri Koleksiyonu", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. X, S. 2, 2009, s. 97-102. Alman kökenli bir mühendis olarak Bağdat Demiryolu yapımında görev almıştır. 1895'de ülkemize gelerek yirmibeş yıl yaşamıştır. Mersin Fındıkpınar ilçesi yaylasında ev ve bahçe satın alarak buraya yerleşmiş, meyve ağaçları ve soğanlı bitkiler yetiştirmiş ve soğanlı bitkiler ticareti yapmıştır. 1889-1919 yılları arasında Adana, Gaziantep, Hatay, İçel (Mersin), İstanbul, Kayseri, Konya, Niğde, Sivas illerinden en az sekizbin bitki örneği topladığı bilinmekle beraber Türkiye Florası'nda yediyüzkırk civarında bitkiye ait kayıt vardır. bkz. Hasan Yıldırım, "Walter Siehe Bilmecesi: Siehe'nin Kayıp Türleri", *Manas Journal of Agriculture and Life Sciences*, c. III, S. 1, 2013, s. 27-30.
¹⁶ Asuman Baytop, "Joseph Bornmüller'in (1862-1948) Anadolu'da Bitki Toplama Gezileri", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. X, S. 2, 2009, s. 103-114.
¹⁷ Ankara Herbaryumu'nun kurucusudur. 1934 tarihinde *Ankara'nın Floru (Zur Flora von Ankara)* adlı eseri Ankara'da yayınlanmış, eserin ilaveli ikinci baskısı 1937 yılında yapılmıştır. Hayatı ve Türkiye Florası'na katkıları için bkz. Asuman Baytop, "Prof. Kurt Krause'nin (1883-1963) Türkiye Forası ile İlgili Gezileri ve Yayınları", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. IX, S. 1-2, 2007-2008, s. 171-182.
¹⁸ Asuman Baytop, "Edward Kent Balls (1892-1984) Bitki Toplayıcısı ve Yetiştiricisi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. X, S. 1, 2008, s. 103-108.
¹⁹ Asuman Baytop, "Otto Schwarz'ın (1900-1983) Anadolu Florası'na Katkıları", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. X, S. 1, 2008, s. 109-114.
²⁰ Asuman Baytop, "Fiederike Sorger'in (1914-2001) Anadolu Gezileri ve Bitki Koleksiyonu", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. XIV, S. 1, 2012, s.17-24.
²¹ Asuman Baytop, "Kuzey Anadolu'da Amerikalı Bir Bitki Toplayıcısı: Carl Tobey (1918-1991)", *Osmanlı Bilimi*

Araştırmaları, c. VIII, S. 2, 2007, s.77-82.
²² Bu listenin Türkiye'den bitki toplayan yabancıları tam olarak sıralama iddiasında olmadığı gibi değiştiğimiz diğer konularda da birçok eksikliklerimiz vardır. Şüphesiz bilim bunları tespit edip tamamlayarak gelişecektir.
²³ Asuman Baytop, "J.V. Aznavur (1861-1920) İstanbul Bitkileri Koleksiyonu ve Yayınları", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. XIII, S. 2, 2012, s. 31-40.
²⁴ Asuman Baytop, *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*, s. 3.
²⁵ Asuman Baytop, *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*, s. 11.
²⁶ P. De Tchihatcheff, *Asie Mineure Description Physique, Statistique et Archeologie Botanique I*, Paris, 1860.
²⁷ Atlas: Resim, şekil ya da haritalardan oluşan resimli kitap.
²⁸ E. Boissier, *Flora Orientalis*, c. I-V, Genevae et Basileae, 1867, 1872, 1875, 1879, 1884.
²⁹ *Flora Orientalis*, ed. R. Buser, Supplementum, Genevae et Basileae, 1888.
³⁰ Asuman Baytop, *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*, s. 121-122.
³¹ Asuman Baytop, "Joseph Bornmüller'in (1862-1948) Anadolu'da Bitki Toplama Gezileri", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. X, S. 2, 2009, s. 104.
³² J. Bornmüller, *Florula Lydiae*, Weimar, 1908
³³ Asuman Baytop, "J. V. Aznavur (1861-1920) İstanbul Bitkileri Koleksiyonu ve Yayınları", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. XIII, S. 2, 2012, s. 35-36.
³⁴ Tuna Ekim, "Türkiye Florası Yazılırcın", *Kebekeç*, S. 18, 2004, s. 189-206.
³⁵ Asuman Baytop, *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*, s. 121.
³⁶ *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, ed. P.H. Davis, c. I-IX, 1965-1985.
³⁷ Asuman Baytop, *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*, s. 119-124.
³⁸ *Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler)*, ed. Adil Güner, Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi Yayınları, 2012.